

Volume 18, Issue 3
September 2020

ISSN 1731-8297, e-ISSN 6969-9696
<http://osap.wpia.uni.opole.pl>

ORIGINAL ARTICLE
received 2020-05-29
accepted 2020-07-07

Dochodzenie roszczenia z tytułu klauzuli abuzywnej na podstawie przepisów o nienależnym świadczeniu

Pursuing claims under unfair contract terms on the basis of undue performance provisions

MACIEJ AURELIUSZ NYCZ

Okręgowa Rada Adwokacka w Krakowie
ORCID: 0000-0002-1156-670X, maciekan@gmail.com

Citation: Nycz, Maciej Aureliusz. 2020. Dochodzenie roszczenia z tytułu klauzuli abuzywnej na podstawie przepisów o nienależnym świadczeniu. *Opolskie Studia Administracyjno-Prawne* 18(3): 75–91. DOI: 10.25167/osap.2590.

Abstract: The article deals with the mutual relations between wrongful contractual provisions (unfair clauses) and undue performance. The former was introduced into the Polish civil law by an amendment made to the Polish Civil Code in connection with the 93/13/EC Directive entry into force. In turn, the institution of undue performance has long been recognised in Poland as the method of pursuing claims under the unfair clauses. Mutual relations of provisions pertaining to the above-mentioned notions still have not been thoroughly examined. Nonetheless, the simultaneous analysis of the provisions reinforces the statement that the undue performance claim may be useful in pursuing claims for enrichment arising from performance of service based on unfair clauses. To be exact, *condictio indebiti* claim shall be invoked to successfully pursue the claim. On the other hand, only a few scholars and courts deem so. The reason why this type of undue performance claim is applied lies within the pain of ineffectiveness for setting forth unfair clauses. Moreover, the provisions ought to be interpreted in a way that reflects the European Union law application.

Keywords: undue performance, wrongful contractual provisions, *condictio indebiti*, unfair clauses, unjustified enrichment

Abstrakt: Artykuł dotyczy wzajemnej relacji instytucji niedopuszczalnych postanowień umownych (klauzul abuzywnych) i nienależnego świadczenia. Pierwsza z nich została wprowadzona do polskiego prawa cywilnego poprzez nowelizację polskiego kodeksu cywilnego w związku z wejściem w życie dyrektywy 93/13/WE. Z kolei instytucja nienależnego świadczenia od

dawna uznawana jest za metodę dochodzenia roszczeń z tytułu klauzul abuzywnych w Polsce. Wzajemne relacje przepisów dotyczących wymienionych pojęć nie zostały jeszcze dokładnie zbadane. Niemniej jednak jednoczesna analiza tych przepisów wzmacnia stwierdzenie, że roszczenie o nienależne świadczenie może być użyteczne w dochodzeniu roszczeń o wzbogacenie wynikające z wykonania świadczenia na podstawie nieuczciwych klauzul. Dokładnie rzecz ujmując, w celu skutecznego dochodzenia roszczenia należy powołać się na *condictio indebiti*. Tak uważa jednak mniejszość. Powodem, dla którego właściwą podstawą dochodzenia roszczeń jest *condictio indebiti*, jest sankcja bezskuteczności zastrzeżenia klauzul abuzywnych. Ponadto przepisy powinny być tak interpretowane, aby uwzględnić kontekst unijny.

Słowa kluczowe: nienależne świadczenie, niedozwolone postanowienia umowne, *condictio indebiti*, klauzule abuzywne, bezpodstawne wzbogacenie

1. Wstęp

Ogromne tempo rozwoju gospodarczego i automatyzacja procesu zawierania umów doprowadziła do powstania godzącego w konsumenta zjawiska klauzul abuzywnych (nieuczciwych postanowień umownych). Aby z nim walczyć, w 2000 roku przyjęto ustawę¹ transponującą dyrektywę nr 93/13/EWG z 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich². Przepisy transponujące pojawiły się w kodeksie cywilnym (dalej: KC) i wkrótce doczekały się wielu opracowań i orzeczeń³. Jednocześnie jedną z podstawowych instytucji polskiego prawa cywilnego jest bezpodstawne wzbogacenie, którego postacią jest nienależne świadczenie (art. 410 § 1 w zw. z art. 405 KC). W orzecznictwie uważa się, że może służyć zwrotowi świadczenia spełnionego w wykonaniu klauzuli abuzywnej.

Niemniej jednak, ze względu na niejednolite stanowisko orzecznictwa oraz niepewne w części stanowisko doktryny pojawia się niepewność co do sytuacji poszkodowanego. W związku z tym konieczne wydaje się ustalenie właściwej kondycji. Bez wskazania właściwej kondycji nie sposób przyjąć, że obowiązek zwrotu nienależnego świadczenia powstał (art. 410 KC). Dodatkowo na obowiązek zwrotu wpływają negatywne przesłanki, o których mowa w art. 411 KC. Wnioski wynikające z artykułu mogą wpłynąć na orzecznictwo, ujednolicając linię orzeczniczą, co przełoży się na większy stopień przewidywalności prawa. Oba te aspekty pozwolą na precyzyjniejsze określenie zakresu uprawnień konsumenta, a tym samym na podniesienie stopnia ochrony konsumenta. Problematyka nie ma więc wymiaru wyłącznie teoretycznego. Można wysunąć

¹ Ustawa z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny, Dz.U. z 2000 r., nr 22, poz. 271.

² L 095, 21/04/1993 P. 0029–0034, Polskie wydanie specjalne: Rozdział 15, Tom 002, P. 288–293.

³ J. Gudowski, *Kodeks cywilny: orzecznictwo, piśmiennictwo. T. 3, Zobowiązania, cz. 1*, Warszawa 2019, art. 385¹–385³.

roboczą hipotezę, że właściwą kondykcją, na podstawie której następuje zwrot świadczenia z tytułu klauzuli abuzywnej, jest *condictio sine causa* (art. 410 KC). Wobec tego wykluczone jest powoływanie się na przesłankę negatywną zwrotu wzbogacenia, o której mowa w art. 411 pkt 1 KC, natomiast dopuszczalne jest wystąpienie Skarbu Państwa z roszczeniem z art. 412 KC wobec wzbogaconego.

2. Nienależne świadczenie

Analizę należy rozpocząć od wzmianki o instytucji nienależnego świadczenia. W literaturze przyjmuje się jednolicie, że jest to rodzaj bezpodstawnego wzbogacenia⁴. Owa bezpodstawność w przypadku nienależnego świadczenia jest skonkretyzowana i wyraża się w świadczeniu o cechach określonych w art. 410 § 2 KC⁵. Opis istoty nienależnego świadczenia nie będzie pełny bez krótkiego opisu samego pojęcia świadczenia. Jest nim zachowanie się dłużnika, które jest zgodne z treścią zobowiązania oraz interesem wierzyciela i ma za przedmiot rzecz lub inne dobro materialne. Na zachowanie owo składają się konkretne obowiązki (funkcjonalnie powiązane z długiem), mające za przedmiot sprecyzowane czynności⁶.

Tak zdefiniowane świadczenie będzie nienależne, gdy zajdzie jedna z sytuacji (kondykcji) opisanych w art. 410 § 2 KC. W skrócie, bezpodstawność wzbogacenia bada się poprzez ustalenie podstawy prawnej świadczenia, które skutkowało wzbogaceniem⁷. Żadna inna sytuacja nie będzie uprawniała do wniosku o jego nienależności. Podział na kondykcje jest rozłączny⁸. Nie można wobec tego powoływać się na więcej niż jedną kondykcję. Podział ten jest o tyle istotny, że

⁴ P. Mostowik, [w:] *Prawo zobowiązań – część ogólna, System Prawa Prywatnego*, t. 6, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018, s. 326–327; P. Księżak, *Bezpodstawne wzbogacenie*, Warszawa 2007, s. 9, 166; W. Dubis, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2018, komentarz do art. 410, Nb 1; K. Mularski, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, komentarz do art. 410, Nb 1; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, red. J. Gudowski, Warszawa 2018, komentarz do art. 410, teza 2; wyrok SA w Warszawie z dnia 5 czerwca 2018 r., VI ACa 1653/16, Legalis.

⁵ P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 168–169; P. Księżak, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2019, komentarz do art. 410, teza 6; E. Łętowska, *Bezpodstawne wzbogacenie*, Warszawa 2000, s. 86–87; P. Mostowik, *op. cit.*, s. 357.

⁶ Z. Banaszczyk, [w:] *System Prawa Prywatnego...*, s. 937, 962; T. Dybowski, A. Pyrżyńska, [w:] *Prawo zobowiązań – część ogólna, System Prawa Prywatnego*, t. 5, red. K. Osajda, Warszawa 2020, s. 201; W. Serda, *Nienależne świadczenie*, Warszawa 1988, s. 19; A. Klein, *Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego*, Wrocław 2005, s. 42–43, 68.

⁷ W. Dubis, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 1; P. Mostowik, *op. cit.*, s. 329.

⁸ P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 168; E. Łętowska, *Bezpodstawne...*, s. 87; W. Serda, *op. cit.*, s. 93; K. Pietrzykowski, [w:] *Kodeks cywilny. T. I. Komentarz. Art. 1–44910*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018, komentarz do art. 410, Nb 1; M. Sobczyk, *Condictio ob rem jako instrument prawny służący uzyskaniu zwrotu świadczenia spełnionego na poczet umowy przyrzeczonej*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 5, s. 52; wyrok SN z dnia 13 października 2011 r., V CSK 483/10, IC 2012, nr 10, s. 30.

różnią się one przesłankami (w przypadku *conditionis sine causa* błąd nie wyłącza roszczenia z art. 410 § 1 w zw. z art. 405 KC) i chwilą powstania roszczenia z tytułu nienależnego świadczenia⁹. W przypadku kondykcji z art. 410 § 2 zd. 1 KC (brak zobowiązania) za świadczenie poczytywać należy pozór świadczenia, czyli zbiór okoliczności, które uzasadniają w danym wypadku uznanie danego działania *solventis* za świadczenie¹⁰. W takim przypadku bowiem nie istnieje zobowiązanie, a więc brak elementu świadczenia. Ponadto w ramach nienależnego świadczenia dojść musi do wzbogacenia *accipientis* (i jednocześnie zubożenia *solventis*), które ocenia się wedle ogólnych reguł zawartych w art. 405–409 KC¹¹. Wzbogacenie musi wiązać się z zubożeniem w taki sposób, że wynikną z tego samego źródła w postaci zdarzenia lub czynności prawnej¹². Roszczenie z tytułu nienależnego świadczenia staje się wymagalne od momentu ziszczenia się przesłanek kondykcji. Termin przedawnienia jest sześćoletni (art. 118 KC) i tylko wyjątkowo można odmówić uwzględnienia zarzutu przedawnienia w razie sprzeczności podniesienia go z zasadami współzycia społecznego (art. 5 KC)¹³.

3. Przegląd kondykcji

Zgodnie z brzmieniem ustawy pierwszy przypadek, w którym świadczenie uznawane jest za nienależne, zachodzi, jeżeli ten, kto je spełnił, nie był w ogóle zobowiązany lub nie był zobowiązany względem osoby, której świadczył (art. 410 § 2 zd. 1 KC). Jest to najważniejszy, a także najczęstszy przypadek, w którym świadczenie staje się nienależne¹⁴. Spełnienie świadczenia rozumieć należy jako spełnienie jego pozorów. Jako przesłankę negatywną należy uznać wiedzę *solventis* o nieistnieniu zobowiązania (tzw. błąd)

⁹ P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 168.

¹⁰ D. Fuchs, A. Malik, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna* (art. 353–534), red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2018, komentarz do art. 405, teza 2; E. Łętowska, *Bezpodstawne...*, s. 86; W. Serda, *op. cit.*, s. 35; wyrok SN z dnia 11 września 1997 r., III KKN 162/97, LEX nr 31702.

¹¹ R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 410, teza 2; W. Dubis, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 1; A. Ohanowicz, [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 3, cz. 1, red. Z. Radwański, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 489; E. Łętowska, *Bezpodstawne...*, s. 94; G. Karaszewski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. P. Nazaruk, J. Ciszewski, Warszawa 2019, komentarz do art. 410, teza 12; K. Mularski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 2; wyrok SN z dnia 13 kwietnia 2017 r., I CSK 270/16, Legalis.

¹² P. Mostowik, *op. cit.*, s. 268–269; K. Pietrzykowski, *op. cit.*, komentarz do art. 405, Nb 9; E. Łętowska, *Bezpodstawne...*, s. 73–75, 94; P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 120–121; A. Ohanowicz, *op. cit.*, s. 494; wyrok SN z dnia 7 lipca 2017 r., V CSK 629/16, Legalis.

¹³ Wyrok TSUE z dnia 18 grudnia 2014 r., CA Consumer Finance, C-449/13, EU:C:2014:2464; wyrok SN z dnia 15 czerwca 2016 r., V CNP 55/15, www.sn.pl; wyrok SN z dnia 13 września 2012 r., V CSK 409/11, LEX nr 1230163.

¹⁴ P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 175.

z art. 411 pkt 1 KC¹⁵. Przesłanki *condictionis indebiti* nie zaktualizują się, jeżeli czynność prawna była nieważna, miała prowadzić do powstania podstawy prawnej czynności, ale nie doprowadziła, lub gdy podstawa prawna istniała, ale następnie wygasła¹⁶. Wskazuje się ponadto, że kondykcja ta służy odzyskaniu świadczenia przed nastaniem warunku zawieszającego, które było od niego zależne¹⁷. Stwierdzić należy, że kondykcją tą objęte są także takie przypadki, w których zobowiązaniowy stosunek prawny istnieje, lecz nie przewiduje świadczenia lub obowiązku zobowiązaniowego o treści pozoru świadczenia¹⁸.

Condictio causa finita zachodzi, gdy podstawa świadczenia następnie odpadła (art. 410 § 2 zd. 2 KC). Innymi słowy, jej przesłanki zostaną spełnione, jeśli w chwili spełnienia świadczenia zobowiązanie istniało, ale następnie przestało istnieć ze skutkiem *ex tunc*¹⁹. Jako przykłady sytuacji, w których będzie można wystąpić z roszczeniem opartym na *condictione causa finita*, podaje się wykonanie obowiązku umownego uzależnionego od warunku rozwiązującego²⁰ lub ziszczenie się przesłanek niweczających stosunek zobowiązaniowy²¹, uchylenie przepisu stanowiącego samodzielnie materialną podstawę świadczenia²² lub

¹⁵ P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 175; P. Księżak, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 410, tezy 25–27; W. Serda, *op. cit.*, s. 56; E. Łętowska, *Bezpodstawne...*, s. 95; W. Dubis, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 3; P. Mostowik, *op. cit.*, s. 332; K. Mularski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 9; K. Pietrzykowski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 3; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 410, teza 5; wyrok SN z dnia 21 marca 2018 r., V CSK 215/17, LEX nr 2500431.

¹⁶ P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 175; P. Księżak, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 410, tezy 27–29; W. Serda, *op. cit.*, s. 56–58; K. Pietrzykowski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 3; wyrok SN z dnia 25 listopada 2015 r., IV CSK 29/15, LEX nr 1962541.

¹⁷ W. Serda, *op. cit.*, s. 62; P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 175; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 410, teza 6.

¹⁸ W tym kierunku: D. Fuchs, A. Malik, *op. cit.*, komentarz do art. 410, teza 12; W. Serda, *op. cit.*, s. 57–58, 75–76; P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 177; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 410, teza 7; A. Ohanowicz, *op. cit.*, s. 489.

¹⁹ P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 182; P. Księżak, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 410, tezy 55 i 59; W. Serda, *op. cit.*, s. 79; E. Łętowska, *Bezpodstawne...*, s. 99; W. Dubis, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 9; K. Mularski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 13; K. Pietrzykowski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 8; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 410, teza 12; A. Ohanowicz, *op. cit.*, s. 491; uchwała SN z 7 maja 2010 r., III CZP 26/2010, LEX nr 577305.

²⁰ P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 184; P. Księżak, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 410, teza 65; E. Łętowska, *Bezpodstawne...*, s. 101; W. Serda, *op. cit.*, s. 81; W. Dubis, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 11; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 410, teza 13; A. Ohanowicz, *op. cit.*, s. 491.

²¹ P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 184; P. Księżak, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 410, tezy 63, 65, 66, 68–72, 74; W. Dubis, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 10–11; K. Mularski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb. 13; K. Pietrzykowski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 8; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 410, teza 13; wyrok SN z dnia 9 października 1997 r., I CKN 263/97, Legalis.

²² P. Księżak, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 410, teza 73; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 410, teza 17; wyrok SN z dnia 4 grudnia 1987 r., III CZP 70/87, OSNCP 1988, nr 6, poz. 82.

bezskuteczność względną w razie braku potwierdzenia czynności przez podmiot do tego uprawniony²³.

Następna kondykcja – *condictio ob rem* – stanowi lustrzane odbicie *condictionis causa finita*. Jej przesłanki zakładają uprzedni brak zobowiązania oraz wolę nawiązania stosunku zobowiązaniowego przez strony w przyszłości²⁴. W ramach tej kondykcji świadczenia dokonuje się w celu uzyskania korzyści w postaci przyszłej wierzytelności przy zaliczeniu świadczenia na poczet przyszłego zobowiązania, które niekoniecznie musi mieć charakter ekwiwalentny²⁵. Wola stron musi przyjąć postać porozumienia co do celu świadczenia, które nie przybiera postaci umowy²⁶. Za przypadki objęte *condictionem ob rem* uznaje się w opinii większości przedświadczenie (świadczenie na poczet umowy niezawartej, której zawarcie jest objęte porozumieniem stron)²⁷, skłanianie i oczekiwanie (zachowania w celu skłonienia odbiorcy świadczenia do określonego zachowania)²⁸ oraz celowe użycie (sprzeczne z celem używanie rzeczy darowanej)²⁹.

W przypadku *condictionis sine causa* podstawą prawną roszczenia jest nieważność czynności prawnej, która nie uległa następczej konwalidacji ani

²³ P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 189; P. Księżak, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 410, teza 82.

²⁴ P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 191; P. Księżak, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 410, tezy 89 i 91; W. Serda, *op. cit.*, s. 92–96; E. Łętowska, *Bezpodstawne...*, s. 102; M. Sobczyk, *Condictio...*, s. 52–53; K. Mularski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 14; K. Pietrzykowski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 12; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 410, teza 18; A. Ohanowicz, *op. cit.*, s. 492; wyrok SN z dnia 17 stycznia 2002 r., III CKN 1500/00, OSNC 2002, Nr 11, poz. 140.

²⁵ P. Księżak, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 410, teza 89; M. Sobczyk, *Condictio...*, s. 52; *idem*, *Problem wykładni „celu świadczenia” w rozumieniu art. 410 § 2 polskiego kodeksu cywilnego – argumenty historyka prawa rzymskiego*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2018, nr 2, s. 218–220; K. Pietrzykowski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 13; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 410, tezy 18 i 23; wyrok SN z dnia 13 października 2011 r., V CSK 483/10, cyt. wyżej; wyrok SN z dnia 17 stycznia 2002 r., III CKN 1500/00, cyt. wyżej.

²⁶ P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 193; P. Księżak, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 410, teza 95; E. Łętowska, *Bezpodstawne...*, s. 101–102; W. Serda, *op. cit.*, s. 95–96; M. Sobczyk, *Condictio...*, s. 52–53; M. Sobczyk, *Problem...*, s. 218–219; K. Mularski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb. 15; K. Pietrzykowski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 14; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 410, teza 20; wyrok SN z dnia 17 stycznia 2002 r., III CKN 1500/00, cyt. wyżej.

²⁷ P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 193–194; P. Księżak, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 410, teza 97; E. Łętowska, *Bezpodstawne...*, s. 102; W. Serda, *op. cit.*, s. 98; K. Mularski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 16; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 410, teza 21; A. Ohanowicz, *op. cit.*, s. 492; wyrok SN z dnia 30 lipca 1974 r., I CR 399/74, Legalis.

²⁸ P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 195; P. Księżak, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 410, teza 99; E. Łętowska, *Bezpodstawne...*, s. 109; W. Serda, *op. cit.*, s. 101; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 410, teza 22; wyrok SN z dnia 18 stycznia 2017 r., V CSK 198/16, niepubl.

²⁹ E. Łętowska, *Bezpodstawne...*, s. 109–110; W. Serda, *op. cit.*, s. 110; K. Pietrzykowski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 16; wyrok SN z dnia 17 czerwca 2009 r., IV CSK 48/09, MoP 2009, Nr 14, s. 748.

konwersji (art. 410 § 2 zd. 4 KC)³⁰. Nieważność czynności prawnej musi mieć charakter bezwzględny. W związku z tym warto pamiętać, że taką nieważnością nie jest wzruszalność czynności prawnej (nieważność względna). W jej przypadku poszkodowanemu służy *condictio causa finita*³¹. Tak samo *condictio sine causa* nie powstanie w wypadku wykonania pozoru świadczenia na podstawie postanowienia umownego względnie bezskutecznego³².

Po syntetycznym przedstawieniu problematyki nienależnego świadczenia przejść należy do zagadnienia klauzul abuzywnych.

4. Klauzule abuzywne

Klauzule abuzywne to postanowienia umowy zawieranej z konsumentem niezgodnione indywidualnie, które nie wiążą konsumenta ze względu na to, iż kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy (niedozwolone postanowienia umowne; art. 385¹ § 1 KC)³³. Przepisy te stosuje się wyłącznie do obrotu B2C (przedsiębiorca–konsument)³⁴. Termin „klauzula” oznacza postanowienie umowne, które zawiera opis jednego zachowania będącego częścią długu, a który wynika z zawartej umowy³⁵. Może być ona zawarta we wzorcu, przejęta ze wzorca do umowy lub narzucona przez przedsiębiorcę i włączona do umowy³⁶. Za indywidualnie niezgodnioną klauzulę uznaje się taką, na brzmienie której konsument nie miał rzeczywistego i nieograniczonego wpływu³⁷. Domniemywa się, że postano-

³⁰ P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 198–199; P. Księżak, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 410, teza 104; W. Serda, *op. cit.*, s. 114–115; E. Łętowska, *Bezpodstawne...*, s. 97–98; K. Mularski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb. 23; K. Pietrzykowski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 17; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 410, tezy 26 i 28; wyrok SA w Krakowie z dnia 16 września 2014 r., I ACa 729/14, Legalis.

³¹ P. Księżak, *Bezpodstawne...*, s. 199; P. Księżak, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 410, teza 105; W. Serda, *op. cit.*, s. 114–115; E. Łętowska, *Bezpodstawne...*, s. 97–98; K. Pietrzykowski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, Nb 17.

³² W. Serda, *op. cit.*, s. 116; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 410, teza 26.

³³ M. Skory, *Klauzule abuzywne w polskim prawie ochrony konsumenta*, Kraków 2005, s. 106 i nast.

³⁴ M. Bednarek, *Wzorce umów w prawie polskim*, Warszawa 2005, s. 156.

³⁵ W. Popiołek, [w:] *Kodeks cywilny. T. I. Komentarz. Art. 1–449¹⁰*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018, komentarz do art. 385¹, Nb 3; B. Wyżykowski, *Skutki uznania abuzywności postanowienia umowy w kontroli incydentalnej*, „Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny” 2017, nr 8, s. 88–90; M. Skory, *op. cit.*, s. 113; wyrok SN z dnia 20 września 2007 r., II CSK 244/07, Legalis.

³⁶ M. Bednarek, *op. cit.*, s. 174; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 385¹, tezy 4, 10; W. Popiołek, *op. cit.*, komentarz do art. 385¹, Nb. 3; E. Łętowska, [w:] red. E. Łętowska, *Prawo zobowiązań – część ogólna, System Prawa Prywatnego*, t. 5, Warszawa 2013, s. 761.

³⁷ R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 385¹, tezy 9, 11; W. Popiołek, *op. cit.*, komentarz do art. 385¹, Nb 7; K. Zagrobelny, [w:] *Kodeks cywilny...*, Warszawa 2019, komentarz do art. 385¹, Nb 6; E. Łętowska [w:] *Prawo...*, s. 757; M. Skory, *op. cit.*, s. 132–133.

wienia umowy przejęte ze wzorca umownego są indywidualnie nieuzgodnione (art. 385¹ § 3 KC)³⁸. Aby klauzulę uznać za abuzywną, musi ponadto naruszać dobre obyczaje (zasady współżycia społecznego) i interesy konsumenta w sposób rażący³⁹. W razie, gdy klauzula określa główne świadczenia stron (przedmiot umowy), postanowienie takie może być uznane za nieuczciwe jeśli zostało niejasno sformułowane, a interpretacja na korzyść konsumenta zawodzi (art. 385¹ § 1 KC)⁴⁰.

Większość doktryny za właściwą sankcją zastrzeżenia klauzuli abuzywnej uznaje sankcję bezskuteczności *sensu stricto*. Sankcja ta działa *ex lege* i *ex tunc*. Czynność prawna jest więc ważna, ale nie wywołuje żadnych skutków prawnych⁴¹. Działa ona jednostronnie – przedsiębiorca pozostaje klauzulą abuzywną związany, natomiast nie wiąże ona konsumenta⁴². Pozostaje to w zgodzie z prawem unijnym, które przewiduje jedynie skutek sankcji (brak związania konsumenta klauzulą abuzywną), pozostawiając wybór sankcji państwom członkowskim⁴³. W tym zakresie Polska nie odbiega od większości państw, w których także właściwą sankcją jest nieważność lub bezskuteczność⁴⁴. Sankcja nieważności znajdzie zastosowanie w wypadku niemożności ustalenia woli stron ze względu na eliminację klauzul abuzywnych, obiektywnej niewykonalności umowy i zastrzeżenia klauzuli abuzywnej, która jest jednocześnie sprzeczna z ustawą lub zasadami współżycia społecznego⁴⁵. Nie można dopuścić do bezskuteczności

³⁸ E. Łętowska, *Ochrona niektórych praw konsumentów. Komentarz*, Warszawa 2001, s. 108; M. Bednarek, *op. cit.*, s. 177.

³⁹ E. Łętowska, *Ochrona...*, s. 104; M. Bednarek, *op. cit.*, s. 178; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 385¹, tezy 27–28, 32; W. Popiołek, *op. cit.*, komentarz do art. 385¹, Nb 9; K. Zagrobelny [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 385¹, Nb 5; E. Łętowska, [w:] *Prawo...*, s. 764–767.

⁴⁰ E. Łętowska, *Ochrona...*, s. 105; M. Bednarek, *op. cit.*, s. 170–171; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 385¹, tezy 16–17; W. Popiołek, *op. cit.*, komentarz do art. 385¹, Nb 12; K. Zagrobelny, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 385¹, Nb. 5, 8; E. Łętowska, [w:] *Prawo...*, s. 757–758; A. Kołodziej, *Charakterystyka cywilnoprawnej sankcji niedozwolonych postanowień w umowach z konsumentami*, „Rejent” 2008, nr 12, s. 92, 94; B. Wyżykowski, *op. cit.*, s. 91; wyrok SN z dnia 22 stycznia 2016 r., I CSK 1049/14, OSNC 2016, Nr 11, poz. 134, s. 92.

⁴¹ A. Kołodziej, *op. cit.*, s. 84–85, 88, 95; M. Bławat, K. Pasko, *O zakresie zachowania mocy wiążącej umowy po eliminacji klauzul abuzywnych*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2016, nr 3, s. 6, 9–10 (przeгляд stanowisk); M. Gutowski, *Bezskuteczność...*, s. 37, 39; *idem*, *Nieważność czynności prawnych*, Warszawa 2018, s. 64–66, 91; wyrok SN z dnia 8 września 2016 r., II CSK 750/15, Legalis 1555664.

⁴² M. Gutowski, Z. Radwański, [w:] *Prawo cywilne – część ogólna, System Prawa Prywatnego*, t. 2..., s. 584–585; B. Wyżykowski, *op. cit.*, s. 79; R. Trzaskowski, *Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem*, Warszawa 2013, s. 602–603, 633–634; M. Skory, *op. cit.*, s. 186–187; M. Romanowski, *Życie...*, s. 56–57.

⁴³ R. Trzaskowski, *Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem*, Warszawa 2013, s. 585–586, 590–595.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 586.

⁴⁵ W. Popiołek, *op. cit.*, komentarz do art. 385¹, Nb 15; R. Trzaskowski [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 385¹, tezy 49–50; E. Łętowska, [w:] *Prawo...*, s. 767; I. Karasek-Wojciechowicz, *Wpływ*

innych postanowień niż abuzywne (zob. art. 58 § 3 KC)⁴⁶. Warto wspomnieć o tym, że konsument może się wyraźnie w sposób świadomy zgodzić na klauzule abuzywne, wyłączając sankcję bezskuteczności⁴⁷. Ze względu na szeroki zakres uznania pozostawionego konsumentowi należy uznać powyższy warunek za potestatywny⁴⁸. Od sankcji nieważności sankcja bezskuteczności *sensu stricto* różni się tym, że nie dotyczy reguł konstrukcyjnych czynności prawnych, nie wpływa na inne klauzule umowne (por. art. 58 § 3 KC) oraz działa tylko wobec jednej strony umowy, która z własnej woli może jednostronnie doprowadzić do uchylenia sankcji⁴⁹.

5. Stanowisko doktryny i orzecnictwa

W doktrynie stanowiska swoje sformułowali tylko R. Trzaskowski⁵⁰ i K. Mularski⁵¹. R. Trzaskowski uważa, iż przypadek zastrzeżenia klauzuli abuzywnej należy uznać za *condictio indebiti*⁵². K. Mularski z kolei stwierdza, że jest to przypadek *condictio sine causa*. Konstatuje, że art. 385¹ KC stanowi *lex specialis* wobec art. 58 § 1–3 KC i w hipotetycznym wypadku braku przepisów o klauzulach abuzywnych umowa zawierająca je byłaby nieważna⁵³.

W orzecnictwie wypowiedzi sądów najczęściej ograniczają się do stwierdzenia istnienia nienależnego świadczenia bez bliższego określenia właściwej kondycji dla roszczenia z tytułu klauzuli abuzywnej⁵⁴. Niemniej jednak orzecznictwo jest

niedozwolonego charakteru klauzuli na związanie stron umową, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2018, nr 2, s. 49–52, 62–64; M. Bławat, K. Pasko, *op. cit.*, s. 9–10, 17–18, 20; B. Wyżykowski, *op. cit.*, s. 79, 81; M. Gutowski, *Nieważność...*, s. 103, 235–236; *idem*, *Bezskuteczność...*, s. 325; A. Kołodziej, *op. cit.*, s. 79–80; uchwała SN z 13 stycznia 2011 r., III CZP 119/10, OSNC 2011, Nr 9, poz. 95, s. 19; wyrok TSUE z dnia 30 kwietnia 2014 r., Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai przeciw OTP Jelzálogbank Zrt., C-26/13, EU:C:2014:282.

⁴⁶ M. Bednarek, *op. cit.*, s. 187; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 385¹, teza 44; W. Popiołek, *op. cit.*, komentarz do art. 385¹, Nb. 21; E. Łętowska [w:] *Prawo...*, 767–768; I. Karasek-Wojciechowicz, *op. cit.*, s. 53–54; B. Wyżykowski, *op. cit.*, s. 80.

⁴⁷ M. Gutowski, *Bezskuteczność...*, s. 324; R. Trzaskowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 385¹, teza 46; M. Gutowski, Z. Radwański, *op. cit.*, s. 584–585; B. Wyżykowski, *op. cit.*, s. 78; wyrok TSUE z dnia 4 czerwca 2009, C-243/08, Pannon GSM Zrt. przeciw Erzsébet Sustikné Győrfi, ECLI:EU:C:2009:350.

⁴⁸ M. Chomiuk, *Spór o dopuszczalność zastrzegania warunku potestatywnego na tle obowiązujących regulacji warunku w Kodeksie cywilnym*, „Monitor Prawa Handlowego” 2012, nr 4, s. 34–35.

⁴⁹ M. Gutowski, *Nieważność...*, s. 408; R. Trzaskowski, *Skutki...*, s. 564.

⁵⁰ R. Trzaskowski, *Skutki...*, s. 602.

⁵¹ K. Mularski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, teza E.1.

⁵² R. Trzaskowski, *Skutki...*, s. 600–602.

⁵³ K. Mularski, *ibidem*; M. Skory, *op. cit.*, s. 162.

⁵⁴ Np. wyrok SO w Warszawie z dnia 15 maja 2018, XXVII Ca 1700/17, LEX nr 2669144; wyrok SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 19 kwietnia 2018, VI C 1340/17, LEX nr 2501398;

o wiele bogatsze niż doktryna. Wyraża się poglądy zakładające, że roszczenie o wydanie korzyści z klauzuli abuzywnej to:

a) *condictio sine causa* albo *causa finita*⁵⁵;

b) *condictio causa finita*⁵⁶;

c) *condictio sine causa*⁵⁷;

d) *condictio indebiti*⁵⁸;

e) *condictio sine causa* (gdy sądy uznają, że właściwą sankcją jest nie bezskuteczność, a nieważność umowy; także w wypadku zbiegu sankcji bezskuteczności i nieważności, o której mowa wyżej)⁵⁹.

6. Własne stanowisko

Przedstawienie własnego stanowiska należy rozpocząć od skomentowania stanowiska doktryny i orzecznictwa. Na samym początku uznać należy za błędne nieprzedstawienie przez R. Trzaskowskiego uzasadnienia swojego stanowiska.

wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 27 lutego 2018, I C 4902/17, LEX nr 2638447; wyrok SO w Warszawie z dnia 12 stycznia 2018, V Ca 1223/17, LEX nr 2491087; wyrok SO w Łodzi z dnia 15 grudnia 2017, III Ca 989/17, LEX nr 2484832.

⁵⁵ Wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 30 maja 2017, I C 667/17, LEX nr 2627923; wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 25 maja 2017, I C 4506/16, LEX nr 2638987; wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 2 lutego 2017, I C 3054/16, LEX nr 2484506; wyrok SO w Warszawie z dnia 28 marca 2017, V Ca 1418/16, LEX nr 2382103; wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 19 września 2016, I C 1522/16, LEX nr 2413363; wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 29 lipca 2016, I C 1129/16, LEX nr 2484459; wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 25 lutego 2016, I C 4315/15, LEX nr 2385030; wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 24 lutego 2016, I C 4367/15, LEX nr 2385008; wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 29 października 2015, I C 2371/15, LEX nr 2384829; wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 1 października 2015, I C 2174/15, LEX nr 2209393.

⁵⁶ Wyrok SO w Warszawie z dnia 25 kwietnia 2018 r., V Ca 1615/17, LEX nr 2669154; wyrok SO w Gdańsku z dnia 25 czerwca 2018 r., III Ca 366/18, LEX nr 2537743; wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 25 lipca 2016, I C 1526/16, LEX nr 2385021; wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 22 października 2015, I C 1950/14, LEX nr 2419778; wyrok SO w Warszawie z dnia 30 maja 2019, XXVII Ca 229/18, LEX nr 2716839; wyrok SR w Gdyni z dnia 27 czerwca 2018, I C 1169/17, LEX nr 2557347; wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 26 listopada 2015, I C 3006/15, LEX nr 2419777.

⁵⁷ Wyrok SR w Wieluniu z dnia 26 czerwca 2018 r., I C 504/18, LEX nr 2610119; wyrok SA w Łodzi z dnia 30 kwietnia 2014 r., I ACa 1209/13, LEX nr 1496006; wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 6 lutego 2017, I C 3968/16, LEX nr 2528696; wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 31 marca 2017, I C 4873/16, LEX nr 2497504.

⁵⁸ Wyrok SO w Warszawie z dnia 9 października 2018, V Ca 2957/17, LEX nr 2603285; wyrok SO w Łodzi z dnia 22 czerwca 2017, III Ca 550/17, LEX nr 2386221.

⁵⁹ Wyrok SR w Wieluniu z dnia 26 czerwca 2018, I C 504/18, LEX nr 2610119; wyrok SO w Poznaniu z dnia 10 lipca 2018, XVIII C 1088/17, LEX nr 2587194; wyrok SO w Warszawie z dnia 20 kwietnia 2016, III C 976/12, LEX nr 2107794; wyrok SO w Krakowie z dnia 12 grudnia 2017, I C 316/15, LEX nr 2429808.

Mimo braku przedstawienia przez niego uzasadnienia poglądu, że właściwą kondycją będzie *condictio indebiti*, można jednak dokonać weryfikacji tej tezy. *Condictio indebiti* zakłada brak elementu obowiązku składającego się na świadczenie, przy czym nie może być on rezultatem dokonania nieważnej czynności prawnej. Jak już wskazano, wadliwość czynności prawnej w przypadku zastrzeżenia klauzuli abuzywnej przybiera postać bezskuteczności *sensu stricto*. Wiąże się ona z niemożnością domagania się od konsumenta wykonania obowiązku wynikającego z klauzuli i koniecznością wykonania go przez przedsiębiorcę. Z tego względu wykluczona jest *condictio sine causa*, której nie stosuje się do czynności ważnych, ale bezskutecznych. Przeanalizować należy także pogląd K. Mularskiego⁶⁰ zakładający, że przepisy art. 385¹ i 410 KC powinny być interpretowane systemowo, co ma przemawiać za uznaniem *condictionis sine causa* za podstawę roszczenia. Prawdą jest, że klauzula abuzywna musi być sprzeczna z zasadami współżycia społecznego w sposób kwalifikowany, a mianowicie musi naruszać rażąco interes konsumenta. Jeżeli przepisy o klauzulach abuzywnych nie obowiązywałyby należałoby taką klauzulę (lub nawet całą umowę) uznać za nieważną na mocy art. 58 § 2 w zw. § 3 KC. Idąc tą drogą, autor z analizy hierarchicznej struktury norm prawnych wyciąga wnioski o hierarchicznej strukturze postaci wadliwości w prawie cywilnym, co jawi się jako zabieg niedopuszczalny. Pomija także aspekt wykładni literalnej – przepis art. 410 § 2 zd. 4 KC nie może być wykładany w ten sposób, że nieważność zrównuje się z innymi postaciami wadliwości (w tym wypadku bezskutecznością). Nie można więc uznać tego poglądu za prawidłowy.

Rozpatrując pogląd R. Trzaskowskiego, wskazać należy, że z jego przyjęciem może wiązać się ograniczona możliwość dochodzenia roszczenia przez poszkodowanego, bowiem wiedza *solventis* o tym, że nie jest do świadczenia zobowiązany, stanowi negatywną przesłankę kondycji (art. 411 pkt 1 KC). Należałoby więc przyjąć, że jeżeli konsument wiedziałby o abuzywności danej klauzuli, nie mógłby żądać zwrotu wzbogacenia. Znacząco osłabiałoby to pozycję konsumenta i mogłoby podważyć skuteczność prawa unijnego z tej racji, że możliwość kwestionowania klauzuli przez konsumenta nie jest uzależniona od stanu jego wiedzy (wręcz domniemywa się brak wiedzy konsumenta⁶¹). Nie są to jednak obawy uzasadnione. W takim wypadku należy zastosować interpretację przyjazną dla prawa unijnego i uznać, że negatywna przesłanka wiedzy konsumenta stanowi ucieśnienie kompetencji konsumenta do wyrażenia w sposób świadomy zgody na związanie klauzulą abuzywną⁶². Ocena, czy dana

⁶⁰ K. Mularski, *op. cit.*, komentarz do art. 410, teza E.1.

⁶¹ 5 motyw dyrektywy 93/13/EWG.

⁶² K. Działocha, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I*, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, s. 296–299; wyrok TK z dnia 11 maja 2005 r., K 18/04, Dz.U. z 2005 r., Nr 86, poz. 744, s. 5757.

klauzula jest abuzywna, zależy wyłącznie od czynników obiektywnych, wobec czego niedopuszczalne jest uzależnianie zwrotu świadczenia od stanu wiedzy konsumenta, który jest czynnikiem subiektywnym. Tożsamo należy postąpić w razie zaktualizowania się innych przesłanek z art. 411 KC ze względu na zwiększoną ochronę konsumenta w prawie polskim (art. 76 Konstytucji RP⁶³) oraz skuteczność prawa unijnego. Ponadto, jako że klauzula abuzywna jako taka musi być niezgodna z zasadami współżycia społecznego, nie będzie miała zastosowania przesłanka, o której mowa w art. 411 pkt 2 KC. Sąd poprzez odmowę uwzględnienia roszczenia na podstawie art. 411 KC następczo doprowadziłby do skuteczności klauzul abuzywnych, co jawi się jako niezgodne z prawem unijnym. W razie więc uznania danej klauzuli za abuzywną sąd nie jest uprawniony do zastosowania którejkolwiek przesłanki z art. 411 KC, chyba że konsument wyraźnie i świadomie zgodził się na zastrzeżenie klauzuli abuzywnej. Wobec powyższego pogląd R. Trzaskowskiego wydaje się najbardziej trafny. Dodać należy, że sześcioletni termin przedawnienia jako proceduralny ogranicza okres, w którym można dochodzić roszczenia, i w przeciwieństwie do przesłanek negatywnych z art. 411 KC sąd nie może odmówić uznania zarzutu przedawnienia na podstawie prawa unijnego⁶⁴.

Zastanowić się należy jeszcze nad *condictione ob rem*. Powszechnie nie uznaje się jej za podstawę prawną roszczenia o zwrot nienależnego świadczenia z klauzuli abuzywnej. Jest to poprawne, gdyż mimo iż w momencie wykonywania pozoru świadczenia obowiązek świadczenia nie istnieje, nie powstanie on później. Konsument nie świadczy w celu powstania zobowiązania w przyszłości, tylko w celu spełnienia obowiązków wynikających pozornie z umowy. Tak samo konsument nie wykonuje pozoru świadczenia w celu skłonienia przedsiębiorcy do działania. Przedsiębiorca już w momencie zawarcia umowy zawierającej klauzule abuzywne jest skłoniony do działania w zakresie przewidzianym umową. W efekcie ta kondycja nie będzie miała tu zastosowania.

W końcu godzi się zauważyć, że niekiedy *condictio causa finita* jest nietrafnie podawana jako podstawa prawna roszczenia o wydanie korzyści związanych z klauzulą abuzywną. Wynika to jednak najprawdopodobniej z niezrozumienia istoty sankcji bezskuteczności *ex tunc*. Skutkiem zastrzeżenia klauzuli abuzywnej jest niemożność powoływania się na nią od momentu jej zastrzeżenia. Skoro nie wiąże już w momencie jej zastrzeżenia, nie może ona następczo upaść. Ponadto

⁶³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r., Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

⁶⁴ Wyrok TSUE z dnia 18 grudnia 2014 r., CA Consumer Finance, C-449/13, EU:C:2014:2464; wyrok TSUE z dnia 5 marca 2020 r., OPR-Finance s.r.o. przeciwko GK, C-679/18, ECLI:EU:C:2020:167.

zauważyć wypada, że sankcją nie jest bezskuteczność zawieszona, gdyż klauzula abuzywna jest bezskuteczna z mocy prawa. Wyjątkowo natomiast konsument, działając świadomie, może zgodzić się na jej zastrzeżenie. Jeżeli sankcją byłaby bezskuteczność zawieszona, to sprzeciw konsumenta powodowałby nieważność zastrzeżenia takiej klauzuli. Jednakże nie stanowi on warunku rozwiązującego, gdyż działa wręcz przeciwnie – konwaliduje on bezskuteczną klauzulę, przez co zbliża się do warunku zawieszającego. Sprzeciw nie stanowi jednak warunku zawieszającego, gdyż jest to warunek potestatywny. Tym samym odrzucić należy pogląd, jakoby zastrzeżenie klauzuli abuzywnej prowadziło do powstania roszczenia kondykcyjnego opartego na *condictionem causa finita*. Wobec powyższego uznać należy za prawidłowy wniosek, że roszczenia z tytułu pozoru świadczenia wykonanego na podstawie klauzuli abuzywnej należy konstruować opierając się na *condictionem indebiti*. Warto dodać jednak, że jeśli klauzula abuzywna jest jednocześnie sprzeczna z ustawą (a więc jest nieważna), właściwą kondykcją będzie *condictio sine causa*, której podstawą prawną jest nieważność czynności prawnej zastrzeżenia klauzuli abuzywnej.

Warto w związku z powyższym dodać, że art. 412 KC nie znajdzie zastosowania z tego powodu, że jest to szczególny przypadek *condictionis sine causa*⁶⁵. Nie jest więc dopuszczalne występowanie Skarbu Państwa z takim roszczeniem w przypadku sprawy dotyczącej klauzuli abuzywnej. Natomiast nie jest wykluczone, iż w wypadku sprzeczności klauzuli abuzywnej z prawem w rozumieniu art. 58 § 1 KC Skarb Państwa wystąpi z takim powództwem, gdyż w takim przypadku aktualizują się przesłanki roszczenia *condictio sine causa*.

7. Wnioski

Podsumowanie należy zacząć od stwierdzenia, iż roszczenie z tytułu nienależnego świadczenia występuje w paru rodzajach. W doktrynie i orzecznictwie określane są mianem kondykcji (*condictiones*). *Condictio indebiti* (art. 410 § 2 zd. 1 KC) określa się jako brak zobowiązania do świadczenia, który nie wynika z bezwzględnej nieważności czynności prawnej. Ta jest z kolei podstawą wykreowania przez ustawodawcę innej kondykcji, mianowicie *condictio sine causa* (art. 410 § 2 zd. 4 KC). W przypadku *condictionis causa finita* początkowo świadczenie jest spełniane w ramach ważnej czynności prawnej, natomiast później staje się nienależne wskutek upadku czynności prawnej. Natomiast w przypadku *condictionis ob rem* początkowo zobowiązanie nie powstaje, ale istnieje porozumienie stron niemające cech umowy co do powstania zobowiązania w przyszłości, do czego ostatecznie nie dochodzi.

⁶⁵ P. Księżak, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 412, teza 1; K. Mularski, *op. cit.*, komentarz do art. 412, Nb 1; P. Mostowik, *op. cit.*, s. 357; K. Pietrzykowski, *op. cit.*, komentarz do art. 412, Nb. 1, 17; wyrok SR w Wołominie z dnia 20 lipca 2012 r., I C 394/10, LEX nr 2157267.

Cywilnoprawną sankcją zastrzeżenia klauzuli abuzywnej jest bezskuteczność jej zastrzeżenia w umowie lub wzorcu umownym (art. 385¹–385² KC). Sankcja ta działa z mocy prawa i od momentu zastrzeżenia takiej klauzuli. Wobec tego należy uznać, że właściwą kondycją służącą poszkodowanemu klauzulą abuzywną jest *condictio indebiti*. Zauważyć wypada, że bezskuteczność nie jest bezwzględnie nieważnością, co dyskwalifikuje oparcie roszczenia o *conditionem sine causa*. Brak także porozumienia stron niebędącego umową, gdyż klauzule abuzywne zastrzegane są w ramach umowy; wykluczona jest *condictio ob rem*. Tak samo wykluczona jest *condictio causa finita*, jako że zastrzeżenie klauzuli abuzywnej jest bezskuteczne od momentu jej zastrzeżenia. Wstępna hipoteza nie została więc potwierdzona.

Wniosek taki ma znamienne konsekwencje. Po pierwsze, jedyną przesłanką negatywną roszczenia z tytułu nienależnego świadczenia będzie złożenie przez konsumenta w sposób świadomy oświadczenia, że akceptuje abuzywną klauzulę (art. 411 pkt 1 KC). Jeżeli bowiem konsument to uczyni, należy uznać, że powziął dostateczną wiedzę o niewiązaniu klauzuli i tym samym odrzucił możliwość żądania wydania wzbogacenia. Niewątpliwie zastosowanie nadal ma sześcioletni termin przedawnienia roszczenia (art. 118 KC). Po drugie, zastosowania nie znajdzie art. 412 KC, który stanowi szczególny przypadek *conditionis sine causa*, a nie *conditionis indebiti*. W końcu w razie sprzeczności klauzuli abuzywnej z prawem w rozumieniu art. 58 § 1 KC aktualizują się przesłanki *conditionis sine causa*, gdyż jest to nieważna czynność prawna.

Orzec należy, iż R. Trzaskowski poprawnie zidentyfikował roszczenie konsumenta wobec przedsiębiorcy o wydanie wzbogacenia jako *condictio indebiti*. Natomiast w orzecznictwie taki pogląd przyjmuje wyraźna mniejszość. Z jednej strony może się to wiązać z niezrozumieniem istoty sankcji bezskuteczności *sensu stricto*, a z drugiej – z dążeniem do udzielenia konsumentowi mocniejszej ochrony prawnej. O ile pierwszy pogląd wynika z braku wiedzy o różnicach między sankcjami, to drugi wynikać może z unikania przesłanki negatywnej błędu z art. 411 KC, której i tak się nie stosuje ze względu na prounijną jego wykładnię zaprezentowaną powyżej. Możliwe także, że sądy nie przywiązują wagi do określenia właściwej kondycji. Wobec tego konieczne wydaje się doprecyzowanie przepisu art. 385¹ § 1 KC w zakresie sankcji przewidzianej przez przepis w takim kierunku, aby wyraźnie ujmowała ją jako bezskuteczność zastrzeżenia postanowienia abuzywnego. Dokonano by tym samym ujednoczenia orzecznictwa oraz poprawiono by pozycję konsumenta z punktu widzenia pewności prawa.

Bibliografia

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum

- konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r., Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 z późn. zm.
- Dyrektywa nr 93/13/EWG z 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich, L 095, 21/04/1993 P. 0029–0034, Polskie wydanie specjalne: Rozdział 15, Tom 002, P. 288–293.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. z 1964 r., Nr 16, poz. 93 ze zm.
- Ustawa z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny, Dz.U. z 2000 r., Nr 22, poz. 271.

Orzecznictwo

- Uchwała z dnia 13 stycznia 2011 r., III CZP 119/10, OSNC 2011, nr 9, poz. 95, s. 19.
- Wyrok SA w Krakowie z dnia 16 września 2014 r., I ACa 729/14, Legalis.
- Wyrok SA w Łodzi z dnia 30 kwietnia 2014 r., I ACa 1209/13, LEX nr 1496006.
- Wyrok SA w Łodzi z dnia 6 maja 2015 r., I ACa 315/15, LEX nr 1712687.
- Wyrok SA w Warszawie z dnia 5 czerwca 2018 r., VI ACa 1653/16, Legalis.
- Wyrok SN z dnia 30 lipca 1974 r., I CR 399/74, Legalis.
- Wyrok SN z dnia 4 grudnia 1987 r., III CZP 70/87, OSNC 1988, nr 6, poz. 82.
- Wyrok SN z dnia 11 września 1997 r., III CKN 162/97, LEX nr 31702.
- Wyrok SN z dnia 9 października 1997 r., I CKN 263/97, Legalis.
- Wyrok SN z dnia 17 stycznia 2002 r., III CKN 1500/00, OSNC 2002, Nr 11, poz. 140.
- Wyrok SN z dnia 20 września 2007 r., II CSK 244/07, Legalis 162517.
- Wyrok SN z dnia 17 czerwca 2009 r., IV CSK 48/09, mop 2009, Nr 14, s. 748.
- Wyrok SN z dnia 13 października 2011 r., V CSK 483/10, IC 2012, nr 10, s. 30.
- Wyrok SN z dnia 13 września 2012 r., V CSK 409/11, LEX nr 1230163.
- Wyrok SN z dnia 25 listopada 2015 r., IV CSK 29/15, LEX nr 1962541.
- Wyrok SN z dnia 22 stycznia 2016 r., I CSK 1049/14, OSNC 2016, nr 11, poz. 134, s. 92.
- Wyrok SN z dnia 15 czerwca 2016 r., V CNP 55/15, www.sn.pl (dostęp: 10 kwietnia 2020).
- Wyrok SN z dnia 8 września 2016 r., II CSK 750/15, Legalis 1555664.
- Wyrok SN z dnia 18 stycznia 2017 r., V CSK 198/16, niepubl.
- Wyrok SN z dnia 13 kwietnia 2017 r., I CSK 270/16, Legalis.
- Wyrok SN z dnia 7 lipca 2017 r., V CSK 629/16, pub. Legalis.
- Wyrok SN z dnia 21 marca 2018 r., V CSK 215/17, LEX nr 2500431.
- Wyrok SO w Gdańsku z dnia 25 czerwca 2018 r., III Ca 366/18, LEX nr 2537743.
- Wyrok SO w Krakowie z dnia 12 grudnia 2017, I C 316/15, LEX nr 2429808.
- Wyrok SO w Łodzi z dnia 22 czerwca 2017, III Ca 550/17, LEX nr 238622.
- Wyrok SO w Łodzi z dnia 15 grudnia 2017, III Ca 989/17, LEX nr 2484832.
- Wyrok SO w Poznaniu z dnia 10 lipca 2018 r., XVIII C 1088/17, LEX nr 2587194.
- Wyrok SO w Warszawie z dnia 20 kwietnia 2016, III C 976/12, LEX nr 2107794.
- Wyrok SO w Warszawie z dnia 28 marca 2017, V Ca 1418/16, LEX nr 2382103.
- Wyrok SO w Warszawie z dnia 12 stycznia 2018, V Ca 1223/17, LEX nr 2491087.
- Wyrok SO w Warszawie z dnia 25 kwietnia 2018 r., V Ca 1615/17, LEX nr 2669154.

- Wyrok SO w Warszawie z dnia 15 maja 2018 r., XXVII Ca 1700/17, LEX nr 2669144.
- Wyrok SO w Warszawie z dnia 30 maja 2019 r., XXVII Ca 229/18, LEX nr 2716839.
- Wyrok SR w Gdyni z dnia 27 czerwca 2018, I C 1169/17, LEX nr 2557347.
- Wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 1 października 2015, I C 2174/15, LEX nr 2209393.
- Wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 22 października 2015 r., I C 1950/14, LEX nr 2419778.
- Wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 29 października 2015 r., I C 2371/15, LEX nr 2384829.
- Wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 26 listopada 2015 r., I C 3006/15, LEX nr 2419777.
- Wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 24 lutego 2016 r., I C 4367/15, LEX nr 2385008.
- Wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 25 lutego 2016 r., I C 4315/15, LEX nr 2385030.
- Wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 25 lipca 2016 r., I C 1526/16, LEX nr 2385021.
- Wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 29 lipca 2016 r., I C 1129/16, LEX nr 2484459.
- Wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 19 września 2016 r., I C 1522/16, LEX nr 2413363.
- Wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 2 lutego 2017 r., I C 3054/16, LEX nr 2484506.
- Wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 6 lutego 2017 r., I C 3968/16, LEX nr 2528696.
- Wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 31 marca 2017 r., I C 4873/16, LEX nr 2497504.
- Wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 25 maja 2017 r., I C 4506/16, LEX nr 2638987.
- Wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 30 maja 2017 r., I C 667/17, LEX nr 2627923.
- Wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 27 lutego 2018 r., I C 4902/17, LEX nr 2638447.
- Wyrok SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 19 kwietnia 2018 r., VI C 1340/17, LEX nr 2501398.
- Wyrok SR w Wieluniu z dnia 26 czerwca 2018 r., I C 504/18, LEX nr 2610119.
- Wyrok SR w Wołominie z dnia 20 lipca 2012 r., I C 394/10, LEX nr 2157267.
- Wyrok TK z dnia 11 maja 2005 r., K 18/04, Dz.U. z 2005 r., Nr 86, poz. 744, s. 5757.
- Wyrok TSUE z dnia 4 czerwca 2009, C-243/08, Pannon GSM Zrt. przeciw Erzsébet Sustikné Györfi, ECLI:EU:C:2009:350.
- Wyrok TSUE z dnia 30 kwietnia 2014 r., Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai przeciw OTP Jelzálogbank Zrt., C-26/13, EU:C:2014:282.
- Wyrok TSUE z dnia 18 grudnia 2014 r., CA Consumer Finance, C-449/13, EU:C:2014:2464.
- Wyrok TSUE z dnia 5 marca 2020 r., OPR-Finance s.r.o. przeciw GK, C-679/18, ECLI:EU:C:2020:167.

Opracowania

- Bednarek M., *Wzorce umów w prawie polskim*, Warszawa 2005.
- Bławat M., Pasko K., *O zakresie zachowania mocy wiążącej umowy po eliminacji klauzul abuzywnych*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2016, nr 3.
- Chomiuk M., *Spór o dopuszczalność zastrzeżenia warunku potestatywnego na tle obowiązujących regulacji warunku w Kodeksie cywilnym*, „Monitor Prawa Handlowego” 2012, nr 4.
- Fras M., Habdas M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, Warszawa 2018.
- Garlicki L., Zubik M. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I*, Warszawa 2016.
- Gniewek E., Machnikowski P. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Gudowski J., *Kodeks cywilny: orzecznictwo, piśmiennictwo. T. 3, Zobowiązania, cz. 1*, Warszawa 2019, art. 385¹–385³.
- Gudowski J. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2018.
- Gutowski M., *Bezskuteczność czynności prawnej*, Warszawa 2017.
- Gutowski M., *Nieważność czynności prawnej*, Warszawa 2018.
- Gutowski M. (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, Warszawa 2019.
- Karasek-Wojciechowicz I., *Wpływ niedozwolonego charakteru klauzuli na związanie stron umową*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2018, nr 2.
- Klein A., *Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego*, Wrocław 2005.
- Kołodziej A., *Charakterystyka cywilnoprawnej sankcji niedozwolonych postanowień w umowach z konsumentami*, „Rejent” 2008, nr 12.
- Książak P., *Bezpodstawne wzbogacenie*, Warszawa 2007.
- Łętowska E., *Bezpodstawne wzbogacenie*, Warszawa 2000.
- Łętowska E., *Ochrona niektórych praw konsumentów. Komentarz*, Warszawa 2001.
- Łętowska E. (red.), *Prawo zobowiązań – część ogólna, System Prawa Prywatnego*, t. 5, Warszawa 2013.
- Nazaruk P., Ciszewski J. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Olejniczak A. (red.), *Prawo zobowiązań – część ogólna, System Prawa Prywatnego*, t. 6, Warszawa 2018.
- Osajda K. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Osajda K. (red.), *Prawo zobowiązań – część ogólna, System Prawa Prywatnego*, t. 5, Warszawa 2020.
- Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks cywilny. T. I. Komentarz. Art. 1–44910*, Warszawa 2018.
- Serda W., *Nienależne świadczenie*, Warszawa 1988.
- Skory M., *Klauzule abuzywne w polskim prawie ochrony konsumenta*, Kraków 2005.
- Sobczyk M., *Condictio ob rem jako instrument prawny służący uzyskaniu zwrotu świadczenia spełnionego na poczet umowy przyrzeczonej*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 5.
- Sobczyk M., *Problem wykładni „celu świadczenia” w rozumieniu art. 410 § 2 polskiego kodeksu cywilnego – argumenty historyka prawa rzymskiego*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2018, nr 2.
- Trzaskowski R., *Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem*, Warszawa 2013.
- Wyżykowski B., *Skutki uznania abuzywności postanowienia umowy w kontroli incydentalnej*, „Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny” 2017, nr 8.

